

SPECIALE
EDITIE

AARDRIJK IN BEDRIJF

Van buiten naar binnen

TWEE BLIKKEN OP VERANDERING

Veranderen klinkt eenvoudig. Tot je het gaat doen.
Dan gaat het over natuur en omgeving, collega's en toekomst,
maar ook over grond en gewassen, koeien en inkomen.
Twee melkveehouders over hun zoektocht binnen Aardrijk in Bedrijf.

03

Naar buiten

Een gesprek met Klaas de Lange

Landbouw en natuur die elkaar nodig hebben, stikstof en perspectief, grond, energie, dierenwelzijn en de volgende generatie. Steeds opnieuw kijken: werkt vandaag nog goed wat ik gisteren deed?

09

Naar binnen

Een gesprek met Niels Bloo

Bodem als basis, meten en weten, vertrouwen in processen, geduld en lef. Over wat er gebeurt als je de natuur de ruimte geeft en zelf meebeweegt.

NAAR BUITEN

“Landbouw kan alleen veranderen als er perspectief is”

Wie Klaas de Lange uit het dorp Nederland spreekt over zijn melkveebedrijf, krijgt zelden een antwoord dat bij zijn eigen erfgrens ophoudt. Hij betreft het naastgelegen natuurgebied Weerribben erbij evenals water, bodem, stikstofmaatregelen en collega-boeren die onder andere omstandigheden werken. Alles krijgt een plek in zijn verhaal. Voor de Overijsselse biologische boer speelt wat de samenleving van de landbouw vraagt een centrale rol. Voor Klaas hoort dat allemaal bij dezelfde vraag: hoe zorg je dat boeren voor de volgende generatie perspectief houden?

Klaas is daarbij niet iemand die afwacht tot een ander met de oplossing komt. Op en rond zijn bedrijf zoekt hij voortdurend naar nieuwe verbindingen. Tussen melkveehouderij en natuurbeheer, maar ook tussen voedselproductie en afzet via de eigen zuivelonderneming. Momenteel onderzoekt hij hoe energie uit de eigen mest in te zetten voor zijn bedrijfsactiviteiten om zelfvoorzienend te worden. Hij koopt grond om verder te extensiveren en werkt aan een concept om stierkalveren zelf aan te houden.

Steeds is de blik breder dan het eigen erf: wat kan hier beter, wat vraagt de omgeving en heeft het bedrijf economisch toekomst? Zelf heeft hij de afgelopen decennia veel veranderd. Het bedrijf is al veertig jaar biologisch en ligt in de buffer rond de Weerribben. Klaas beheert natuurgrond en werkt samen met natuurorganisaties. Binnen Aardrijk in Bedrijf is de stikstofgift verder omhoog en wordt gezocht naar een bedrijfsvoering die landbouw, natuur en economie met elkaar verbindt.

Net voor de zomervakantie kwam de stikstofbrief. Als je die bekijkt van emissiereductie en doelsturing tot natuurherstel: wat vind je dan van de gekozen koers? En dan vooral in relatie tot jou als deelnemer aan Aardrijk in Bedrijf en als ondernemer?

Klaas: “Wij hebben natuurlijk al heel erg voorgesorteed. Dat de landbouw iets moet doen, staat voor mij niet ter discussie. Natuurherstel is nodig. Niet alleen vanwege de natuur zelf, maar ook omdat de vastgelopen vergunningverlening grote gevolgen heeft voor de hele samenleving en voor boeren.”

En dus kijkt hij ook naar zijn eigen erf. Daar komt een nieuwe stal voor het melkvee met een lagere emissie en zijn er plannen voor een monovergister.

Geen installatie om mest vergaand te bewerken, benadrukt hij. “We willen het gas uit de drijfmest halen en die energie gebruiken voor onze eigen zuivelfabriek en ons huishouden. We gaan daar niet mee handelen.”

Tegelijkertijd wil Klaas meer ouderwetse stalmest produceren. De kalveren staan al in een potstal en vaste mest past volgens hem goed bij het natuur- en weidevogelbeheer. Voor hem zijn dat geen tegenstrijdige bewegingen. De drijfmest levert energie, vaste mest krijgt een functie op grond waar die beter past. Het typeert de manier waarop Klaas naar zijn bedrijf kijkt. Een oplossing voor het ene vraagstuk moet liefst ook iets betekenen voor het andere.

Niet wijzen naar een ander

Je zit hier vlak bij de Weerribben en werkt veel samen met natuurorganisaties. Zie jij als boer en als mens dat de natuur achteruitgaat?

Klaas wil daar geen eenvoudig ja of nee van maken. In de Weerribben is al lange tijd veel geïnvesteerd in natuurbeheer en hij ziet niet overal een sterke achteruitgang. Maar daarmee schuift hij de landbouw niet buiten beeld.

Klaas: “Landbouw is één van de drukfactoren. In de Weerribben spelen biodiversiteit en waterkwaliteit mee als thema's. Om de waterkwaliteit te verbeteren is al veel gedaan. Met een groep collega-boeren rond het gebied werken wij gezamenlijk aan de doelen en

stikstofreductie. Die samenwerking is belangrijk. Want waarom zou je alleen naar de emissie van ieder afzonderlijk erf kijken als je ook het gebied anders kunt inrichten? Landbouwgrond direct tegen of in een natuurgebied kan extensiever worden gebruikt, met vaste mest of als schraalland. Grondruil kan ervoor zorgen dat boeren op betere landbouwgrond terechtkomen en kwetsbare grond dichterbij de natuur anders wordt beheerd.”

Klaas denkt niet in twee gescheiden werelden van landbouw en natuur. Ze liggen hier letterlijk naast elkaar. Dan moeten oplossingen volgens hem ook in samenhang worden gezocht.

In de stikstofbrief worden generieke maatregelen voorgesteld, waaronder een ammoniaknorm gekoppeld aan fosfaatrechten. Jij bent al langer extensief aan het boeren. Wat heeft zo'n maatregel voor impact op jouw bedrijf?

Klaas: "Dat is voor ons een hele lastige. De voorgenomen norm voor grondgebondenheid raakt ons bedrijf niet. De koppeling van ammoniak aan fosfaatrechten kan dat wel. En daar zit ik mee. Wat mij vooral dwarszit, is dat bedrijven die al stappen hebben gezet opnieuw zwaar worden geraakt. Extensieve bedrijven hebben vaak een andere bedrijfsstructuur dan intensieve bedrijven."

Hij heeft die boodschap ook zelf bij beleidsmakers neergelegd tot aan minister van Essen aan toe. Niet om onder ammoniakreductie uit te komen. Die moet er volgens hem komen, maar hij ziet liever een tweesporenbeleid.

"Dit gaat de biologische sector echt ontzettend pijn doen en doet afbreuk aan wat wij de afgelopen jaren al hebben ingezet"

"Als je extensieveert, heb je een meerwaarde voor natuur en omgeving. Daar hoort de samenleving ook financieel voor te vergoeden."

Wat leert Aardrijk in Bedrijf tot nu toe over de vraag hoeveel stikstofreductie in de praktijk haalbaar is zonder dat je bedrijfsresultaat onder druk komt?

Het duurt even voordat het antwoord over zijn eigen bedrijfssituatie komt. Dat typeert Klaas. Altijd oog voor de omgeving. En dan niet alleen de natuur, maar vooral de mensen die nu hard worden geraakt door het aangekondigde pakket stikstofmaatregelen. Hij begint over Twente en de Achterhoek. Over melkveehouders die veel minder grond beschikbaar hebben. Over grondprijzen die kunnen oplopen tot rond de 150.000 euro per hectare. Over het te grote offer voor intensievere collega's om te moeten extensiveren.

Maar Klaas, nu even over jouw bedrijf. Wat betekent het voor jouw bedrijfsresultaat? Tot hoever kan stikstofreductie?

Dan komt het antwoord.

"Voor ons is de compensatie binnen Aardrijk op dit moment toereikend voor de opbrengstderving. Maar wij zijn al behoorlijk extensief en biologisch. Niet iedere melkveehouder heeft deze uitgangspositie."

Daar zit een belangrijk deel van zijn realiteitszin. Klaas wil dat de landbouw verandert. Daarover bestaat weinig twijfel. Maar hij wil niet doen alsof iedere boer vanaf dezelfde plek aan die verandering begint.

Wat is jouw vergezicht met Aardrijk in Bedrijf? Hoe gaat het hier verder als de projectperiode en dus subsidie voorbij is?

Klaas denkt niet lang na: “Dat is een probleem. Daar is geen duidelijkheid over. Een paar jaar experimenteren met minder stikstof is een eerste aanzet. Maar als de subsidie stopt, denk ik dat wij economisch gedwongen worden weer terug te gaan. Het is dan het kind met het badwater weggooien. Boeren die nu meedoen en straks weer stoppen. Daarvoor hebben we niet in elkaar geïnvesteerd en uitgezocht hoe je met een lagere stikstofgift je bedrijf kunt voortzetten.” *Maar als ondernemer is het toch niet de bedoeling om aan het infuus van de overheid en dus de*

belastingbetaler te blijven?

“Dat raakt voor mij aan een veel grotere vraag. Wie betaalt voor wat de samenleving van de landbouw vraagt? Ik zie het niet als permanent ‘aan het infuus van de overheid’. Wanneer bedrijven structureel minder produceren en tegelijkertijd prestaties leveren voor biodiversiteit, waterkwaliteit, natuur of weidevogels, vind ik het logisch dat daar een inkomstestroom tegenover staat. Noem het groene dienst. Of veenweidevergoeding. Of noem het anders. Het gaat mij om het principe. Verandering moet niet alleen ecologisch gewenst zijn, maar voor een boer ook economisch vol te houden zijn.”

Eerst de mens aan de keukentafel

En dan gaat het ineens niet meer alleen over stikstof. Perspectief begint voor Klaas niet bij een kaart of een norm. In gebiedsprocessen waarbij hij betrokken is, wil hij eerst weten wie er tegenover hem zit: “Ik begin altijd met een keukentafelgesprek. Wat voor iemand zit op dit landbouwbedrijf? Hoe is de gezinssituatie? Is er een opvolger? Wil die opvolger meepraten? Pas daarna komt de vraag over hoe het bedrijf verder zou kunnen. Verbreden? Verplaatsen? Een andere bedrijfsvoering? Stoppen?” Voor Klaas kun je zulke keuzes niet los zien van de mens die ze moet maken: “Levensgeluk is voor iedereen ontzettend belangrijk. Of je nou boer bent of niet.”

Wanneer is een stikstofmaatregel volgens jou werkelijk effectief? Is dat wanneer de emissie daalt of moet je ook aantoonbaar effect op bodem, water en natuur kunnen laten zien?

“Uiteindelijk gaat het om beiden kunnen aantonen en het een is het gevolg van het ander. Natuurlijk zijn KPI's nodig om te kunnen meten of een maatregel effect heeft. Maar daarmee is het verhaal niet af. Want wat gebeurt er met waterkwaliteit? Met

biodiversiteit? Met het bodemleven? Ook dat zijn thema's die impact hebben op natuurherstel.”

Veranderingen in bodem en natuur hebben tijd nodig. Dat weet Klaas maar al te goed. Op het eigen bedrijf zijn vanuit eerdere projecten veel gegevens beschikbaar en na ongeveer veertig jaar biologisch boeren ziet hij veranderingen in de bodem: “Dat gaat niet in een jaar en dat gaat ook niet in deze vier jaar binnen project Aardrijk lukken. Daar gaat gewoon een generatie overheen. Vier projectjaren zijn in dat perspectief maar kort.”

“Boer-zijn is een way of life.

**Je moet plezier hebben in
iedere dag. Als je een leven
lang met een rugzakje moet
lopen, dan maakt dat het
boeren niet mooi.”**

Jouw bedrijf was bij de start van project Aardrijk in Bedrijf al biologisch en je gebruikte geen kunstmest. Waar zit voor de nabijgelegen natuur en jouw bedrijf dan de werkelijke meerwaarde om deel te nemen aan het project?

“We zijn nog een flinke stap teruggegaan in stikstofgift per hectare uit dierlijke mest. Ons bedrijf streeft naar vijftig procent emissiereductie. Ik ben ervan overtuigd dat wij dit doel halen. Met straks de nieuwe melkveestal denk ik zelfs ruim onder die 50 procent uit te komen. Wij zetten nu stappen, die anders niet hadden gekund. Experimenteren kost geld. Ook een biologisch bedrijf heeft geen onbeperkte financiële speelruimte. Energie, loonwerk, arbeid en machines zijn fors duurder geworden. Aardrijk maakt het mogelijk om niet alleen te bedenken hoe een bedrijf met minder stikstof eruit kan zien, maar die veranderingen ook daadwerkelijk door te voeren.”

‘Altijd maar meer’ kan niet meer

En dan gaat het gesprek verder naar buiten, verder dan Aardrijk: “We hebben 25 of 50 jaar geleden geleerd dat het alsmaar meer moest zijn in de landbouwproductie. Dat was de sleutel om toekomstbestendig te zijn. Maar wij zitten nu in een andere tijd en dan moet je ook durven zeggen: consolideren. En wat we doen, laten we dat op de best beschikbare manier doen.”

Klaas zegt het zonder de generaties voor hem af te vallen. De ontwikkeling van de landbouw na de oorlog had een functie. Nederland bouwde een enorme landbouwproductie en exportpositie op. Maar tijden veranderen. Is het systeem, de globalisering van internationale stromen van grondstoffen, veevoer, mest en voedsel nog wel houdbaar? Een systeem dat ooit logisch was, is niet automatisch voor altijd de beste oplossing. Er ontstaat discussie. Over kringlopen op landelijk niveau. Over de hoeveelheid landbouwhuisdieren in ons land. En de export van driekwart van de zuivel -en vlees, die in ons land wordt geproduceerd. De landbouw is in actiemodus ten tijde van ons gesprek. Tractoren en omgekeerde vlaggen staan symbool voor onrust en bezorgdheid onder de boeren. De stikstofbrief met drastische maatregelen zal de veehouderij ongetwijfeld doen slinken. “Wij moeten oog houden voor wie klem komt te zitten”, hervat Klaas:

“Kortgeleden sprak ik in Twente melkveehouders. Bedrijven met ongeveer 3,5 koeien per hectare, hoge melkproducties en nauwelijks mogelijkheden om grond bij te kopen. Als er al grond beschikbaar komt, worden prijzen genoemd van rond de 150.000 euro per hectare. Die boeren zijn boos. Sommigen zijn echt radeloos na het lezen van de stikstofbrief. Die grondgebondenheidsnorm is voor hen niet te doen, uitstellen tot 2040 vind ik.”

Maar de melkveehouderij weet toch al heel lang dat grondgebondenheid eraan komt? Al in 2013 en in 2017 is dit notabene door LTO zelf geopperd. Hoe lang kun je blijven uitstellen?

Klaas: “Wij moeten naar een grondgebonden melkveehouderij. Daarover ben ik stellig. Maar zeggen waar de melkveehouderij naartoe moet, is een visie. Zorgen dat een individuele ondernemer die beweging ook kan maken, is iets anders. Als je iets onmogelijks van mensen vraagt, is dat in mijn ogen niet redelijk. Biedt perspectief door opties als stoppen, verplaatsen, halveren of omschakelen te ondersteunen. Dat betekent niet dat intensieve bedrijven ondertussen kunnen afwachten. Ik vind gewoon dat ze ammoniak moeten reduceren.

Dat kunnen ze ook op managementniveau.”

Voor Klaas horen verandering en begrip voor boeren die klem komen te zitten bij elkaar. De richting is duidelijk door de stikstofbrief. Maar wie van mensen vraagt dat ze bewegen, moet ook serieus kijken of er een begaanbare weg is. En die weg hoeft volgens Klaas niet volledig door Den Haag te worden uitgetekend. De overheid stelt kaders vast. De landbouw zal extensiever moeten worden. Daarbinnen wil Klaas veel meer initiatief van boeren zelf zien. Hij verwijst naar de aanpak van het antibioticagebruik in de veehouderij. Ook daar heeft de sector volgens hem laten zien hoeveel er kan veranderen wanneer zij zelf verantwoordelijkheid neemt. Daar raakt het gesprek aan wat hem in Aardrijk aanspreekt: “Je kunt het met de stok doen en je kunt het met de wortel doen. Aardrijk is een project waar je het met de wortel doet. En ik geloof daarin. Niet afwachten tot een maatregel wordt opgelegd, maar ruimte krijgen om zelf te onderzoeken hoe het anders kan. Dat is geen vrijblijvende route. De doelen blijven staan. Alleen de manier waarop je er komt, wordt onderdeel van het vakmanschap van de boer.”

Dierenwelzijn

Het loopt tegen het einde van ons gesprek en de Overijsselse ondernemer krijgt de vraag of er binnen Aardrijk onderwerpen zijn die volgens hem meer aandacht verdienen. Klaas hoeft niet lang na te denken, maar zijn antwoord sluit weer bij zijn blik naar buiten verder dan Aardrijk: “Ik vind dat we in de veehouderij meer aan dierenwelzijn moeten doen. Meer ruimte voor de koeien, ruime en voldoende ligplekken en goede vloeren. Dieren moeten schoon kunnen blijven en prettig kunnen bewegen. Zelf gaan wij stoppen met het verkopen van onze stierkalveren richting de reguliere kal-

verhouderij. Wij gaan ze zelf aanhouden. Daarvoor is een ander bedrijf aangekocht. Het plan gaat bovendien verder dan de kalveren van onze eigen koeien. Ook stierkalveren van melkveehouders die aan onze zuivelonderneming leveren, kunnen wij opvangen en vervolgens op natuurgrond verder laten opgroeien.” Ook hier zoekt Klaas naar een systeem dat niet alleen dierwaardiger is, maar ook praktisch en economisch kan functioneren. En als het over de positie van het kalf gaat, spaart hij zijn eigen biologische sector niet. De melkkoe levert het inkomen. Om melk te kunnen produceren, moet zij een kalf krijgen. Maar dat kalf is volgens Klaas in de melkveehouderij te gemakkelijk een bijproduct geworden: “Dat is gewoon niet meer uit te leggen. Daar vindt de samenleving terecht iets van. Dat is nu een zwakke schakel. Dus dat gaan wij als biosector eindelijk oppakken.”

Verder kijken dan het eigen erf

Eén onderwerp met Klaas geïsoleerd bespreken, is best een uitdaging en tegelijkertijd geeft het de dynamiek weer. Alles houdt verband met elkaar. Een vraag over stikstof wordt een gesprek over natuur en vergunningverlening. Extensiveren brengt hem bij de positie van collega's in Twente. Een vraag over het verdienmodel eindigt bij de vraag wat maatschappelijke prestaties waard zijn. En als het over de toekomst van de landbouw gaat, begint hij zelf over dierenwelzijn en het lot van het stierkalf. Daar zit ook de spanning in zijn verhaal. Hij wil vooruit, maar weet dat verandering tijd en geld kost.

Zijn credo is om te blijven kijken naar het eigen bedrijf en naar de wereld eromheen. Vervolgens bereid zijn om te handelen, ook als het antwoord niet meer hetzelfde is als gisteren ●

“We moeten het op andere manieren zien te rooien”

Minder mest, geen kunstmest en toch voldoende goed voer van eigen land halen. Op het melkveebedrijf van Jacob van Emst maakt Aardrijk in Bedrijf van grasland ineens een vraagstuk. Want als meer bemesten geen antwoord meer is, wat dan wel? Bedrijfsleider Niels Bloo zoekt het in klaver, andere gewassen, een betere bodem en vooral veel kijken naar wat er buiten gebeurt. Soms pakt dat verrassend goed uit, soms levert het gewoon minder kilo's op. “Vroeger was het grasland en daar ging mest op en daar ging nog meer mest op en dan moest het groeien. Nu kun je minder bemesten en moeten we het op andere manieren zien te rooien.”

Als algemeen bedrijfsleider zit Niels dicht op vrijwel alles wat er dagelijks op het bedrijf gebeurt. De praktische bedrijfsvoering, de melkkoeien, het vleesvee en de aansturing van medewerkers vallen onder zijn verantwoordelijkheid. De kalveren draagt hij steeds meer over aan een medewerker, die daarin haar eigen verantwoordelijkheid krijgt. “Negentig procent lost ze zelf op. Dat gaat hartstikke mooi.” En, voegt hij er nuchter aan toe: “Dat geeft mij natuurlijk wel verlichting.”

Project Aardrijk in Bedrijf legt een nieuwe puzzel op zijn bord. Precies het soort uitdaging waar Niels graag mee aan de slag is gegaan. Wat gebeurt er met het

gras als je minder stikstof aanwendt? Hoe reageert mais zonder kunstmest? Welke rol kan klaver spelen? En lukt het om uit die gewassen voldoende goed voer voor de koeien te blijven halen? Wat gebeurt er werkelijk als een bedrijf minder stikstof gaat aanwenden? Wat zie je terug in het gras? Wat gebeurt er met de mais? En lukt het vervolgens nog om uit die gewassen een goed rantsoen voor de koeien samen te stellen?

Het zijn vragen waar Niels niet alleen over praat. Hij staat er iedere dag middenin.

Graan heeft een extra functie

Op het bedrijf worden onder meer mais, triticale, rogge en tarwe geteeld.

Vooraf met die tarwe heeft Niels inmiddels de nodige ervaring opgedaan:

“Op hogere zandgrond waar normaal mais wordt geteeld, stond dit jaar tarwe als rustgewas. Achteraf bleek dat met de droogte een goede keuze. De droogtegevoelige percelen hadden graan en de lager gelegen kleiachtige grond, die beter vocht vasthoudt, werd gebruikt voor mais.”

Het stro als bijproduct van de granenteelt is meer dan welkom op het bedrijf, die het vleesvee in potstal houdt. Ook de jongere kalveren staan in het stro.

De tarwekorrels verdwijnen overigens niet van het bedrijf. Wat doe je ermee?

“Het zaad gebruik ik allemaal als krachtvoer voor de koe. Maar dat moet wel eerst bewerkt worden anders komen de korrels er zo weer uit van achteren. In de voermengwagen voeg ik water en natronloog toe om de tarwe zelf te ontsluiten. Daarmee wordt de zaadhuid aangetast, zodat de voedingsstoffen in de korrel voor de koe beschikbaar worden. Bij de chemische reactie ontstaat bicarbonaat, dat in warme perioden ook helpt om de pens te bufferen.”

Niels begon met de tarwe bewerken ongeveer drie jaar geleden met graan van de natuurpercelen. Dat beviel zo goed dat het inmiddels breder wordt toegepast. Daarmee heeft tarwe meerdere functies gekregen als rustgewas op droogtegevoelige grond, stro en een eigen bron van voer voor de koeien.

Droogte legt verschillen bloot

Door het project Aardrijk in bedrijf zijn de melkkoeien vorig jaar voor het eerst weer in de wei gegaan. Voorheen werden ze jaarrond in de stal gehouden, maar een projectvoorwaarde was de koeien in de wei. Het is Niels 100% meegevallen om met weiden te beginnen. De koeien deden het super en de melkproductie bleef op peil. Op het moment van het gesprek staan de melkkoeien binnen. Door de aanhoudende droogte is er te weinig gras beschikbaar om ze goed te kunnen blijven weiden. Met de hitte vindt Niels het voor de koeien bovendien geen ideale omstandigheden buiten. “Ik lig ook liever onder de parasol.”

Zie jij een relatie tussen de extensievere bedrijfsvoering en dat gras gevoeliger is bij langere droogte?

Niels denkt dat het gras door de veranderde bedrijfsvoering eerder weerbaarder wordt.

“Ik denk dat de bodem actiever is geworden door ander management en dat we een robuuster gras hebben, dat ook beter bestand is tegen de droogte.”

Maar een eenvoudige conclusie wil hij er niet aan verbinden. Daarvoor kent hij de percelen te goed. Dichtbij het bedrijf is er kleigrond, verder richting de IJssel wordt de grond zandiger. En op die zandkoppen laat de droogte zich nadrukkelijk zien: “Als je richting de IJssel kijkt, zie je de verdroogde zandkoppen nog.”

Hoe doet de mais het onder de voorwaarden van Aardrijk, met minder drijfmest en zonder kunstmest?

“Eigenlijk nog best wel goed. In het voorjaar zag dat er minder vanzelfsprekend uit. Tijdens een koude periode kwam de mais moeilijk op gang. Het ontbreken van kunstmest speelt daarin een rol. Kunstmest levert direct beschikbare stikstof. Bij dierlijke mest is bodemactiviteit nodig om voedingsstoffen voor de plant

Dus grondsoort speelt ook een rol?

“Ja, absoluut. Op de klei houdt het gras zich beter dan op zand. Daarmee wordt het lastig om verschillen rechtstreeks aan extensivering toe te schrijven. Grondsoort en weersomstandigheden doen net zo goed mee. Of de bodem op langere termijn sterker wordt door de andere bedrijfsvoering, zal tijd moeten uitwijzen.”

De bodem houdt zich goed, het gewas levert wat in Niels maakt meteen onderscheid. “Ik denk dat we in de bodem geen achteruitgang zien. Wel in het geoogste gewas. De opbrengst in kilo's loopt wat terug. Ook het ruw eiwitgehalte van het gras daalt. Bij de eerste snede bleef dat nog redelijk op peil, de tweede snede was duidelijk lager. Maar ook daar is het verhaal niet zwart-wit. Door het weer kon de tweede snede pas zes weken na de eerste worden gemaaid. Het gras was daardoor lang geworden, waardoor de beschikbare voedingsstoffen over een grote hoeveelheid gewas werden verdeeld.”

Niels schuift echter niet alles op het weer. Een deel van de lagere voederwaarde komt volgens hem ook door de extensivering. Dat betekent niet dat hij concludeert dat het niet werkt. Het dwingt hem wel om verder te kijken. Als er via bemesting minder te sturen valt, moeten opbrengst en voederwaarde op andere manieren op niveau worden gehouden. En daarmee komen andere gewassen nadrukkelijker in beeld.

beschikbaar te maken. In een koude bodem verloopt dat proces veel trager. Wel interessant, ik ben nu veel alerter wat de invloed van de temperatuur doet. Toen het warmer werd, sloeg de mais gelijk goed aan. Ook bij de mais verwachten wij uiteindelijk minder opbrengst dan voor de extensivering.” En: “Ondanks alles denk ik dat wij helemaal niet mogen klagen.”

Je ziet wat lagere opbrengsten en lagere gehalten in het gras. De mais kwam zonder kunstmest langzamer op gang. Uiteindelijk telt niet alleen wat er op het land mogelijk is. Het moet bedrijfseconomisch ook uit kunnen. Kun je met lagere opbrengsten leven?

Niels hoeft het niet mooier te maken dan het is.

En dat doet 'ie ook niet:

“Door de subsidie die we vier jaar krijgen, kunnen we daar wel mee leven. Maar als die compensatie er niet is, is dat wel een ander verhaal. De eigen tarwe helpt om het rantsoen aan te vullen. Maar als het eigen ruwvoer structureel minder voedingswaarde levert, moet

die waarde uiteindelijk ergens vandaan komen. Dan kan extra krachtvoer of beter ruwvoer nodig zijn om de melkproductie op niveau te houden. Zonder compensatie denk ik dat het lastig wordt.”

Zijn antwoord zet de projectdoelen binnen Aardrijk meteen in bedrijfseconomisch perspectief. Er zijn mogelijkheden, maar een lagere opbrengst wordt niet vanzelf minder kostbaar omdat er tegelijkertijd interessante dingen gebeuren met bodem en gewassen. Uiteindelijk moeten ook de kilo's en euro's blijven kloppen.

“Ik denk dat de bodem door de andere bedrijfsvoering actiever wordt. Het perceel met grasklaver heeft nauwelijks last van de droogte.”

Klaver krijgt meer ruimte

Welke rol spelen klaver en andere gewassen bij het op peil houden van opbrengst en voederwaarde wanneer je minder stikstof aanwendt?

“Klaver is echt een positieve aanvulling. Daar wil ik de komende tijd veel meer mee doen zoals percelen doorzaaien met klaver of opnieuw inzaaien met grasklaver. Verder is meer roulatie van belang. Waar mais heeft gestaan vervolgens inzaaien met grasklaver. Dat werkt twee kanten op. De grond weer opbouwen en tegelijkertijd voldoende opbrengst halen. Klaver is een gratis eiwitbron. De percelen waar grasklaver staat, zijn zichtbaar minder gevoelig voor droogte en warmte.”

Niet alles lukt meteen. Op een ander perceel staat nog te veel zuring. Ook dat hoort bij het zoeken naar

een andere aanpak. Maar de richting is voor Niels duidelijk. Klaver krijgt een grotere plek in het graslandbeheer.

“Vroeger was het grasland en daar ging mest op en daar ging ook nog kunstmest op en dan moest het groeien. Maar nu zijn wij beperkt met mestgift. Wij moet het op andere manieren zien te rooien.”

Bij de start van Aardrijk zijn bodemanalyses gemaakt. Inmiddels wordt geëxperimenteerd met onder meer een zwavelhoudende meststof zonder stikstof en met gips. Niels verdiept zich in de processen in de bodem en zoekt daarvoor ook kennis buiten het bedrijf. Veel contact heeft hij met dierenarts en kringloopdeskundige Gerrit Hegen. Niels weet zelf inmiddels het nodige, zegt hij, “Gerrit weet heel veel meer. Ik vind het een uitdaging om daarop verder te borduren.”

Daarmee verandert ook de manier waarop hij naar bemesting kijkt. Minder stikstof betekent niet meer vanzelfsprekend naar bemesting grijpen wanneer een gewas meer nodig heeft. De bodem, het grasbestand en de gewaskeuze worden belangrijker. Er zijn minder makkelijke knoppen om aan te draaien, dus wordt nauwkeuriger kijken belangrijker.

Wat blijft er over na projectperiode van Aardrijk in Bedrijf? Als de subsidie stopt, welke veranderingen kun je dan bedrijfseconomisch voortzetten en welke niet? Over het graslandbeheer is Niels duidelijk: “Ik denk

sowieso het graslandbeheer. Meer met klaver werken, de bodem in balans houden, letten op zuurgraad en blijven bemonsteren. Bodemonsters zijn voor ons inmiddels niet alleen een analyse van wat er in de grond zit, maar een stuurmoment. Waar staat de bodem en wat moet er gebeuren?”

Wanneer de vraag wordt omgedraaid: wat zou je zonder subsidie misschien niet kunnen volhouden, wordt het antwoord voorzichtiger: “Ik weet niet wat we dan gaan doen met de kunstmest. Wanneer voederwaarde en opbrengsten achterblijven en daar geen financiële compensatie meer tegenover staat, sluit ik niet uit dat het bedrijf na afloop van Aardrijk opnieuw kunstmest gaat gebruiken. Ook de hoeveelheid dierlijke mest zou weer omhoog kunnen.”

Daarmee trekt hij geen definitieve conclusie over het project. Daarvoor is het bedrijf nog te kort bezig. Van biologische boeren heeft hij gehoord dat een omschakeling eerst een dal kan geven voordat een nieuw evenwicht ontstaat. De vraag is hoe diep dat dal hier wordt. En wat er daarna gebeurt: “We weten niet wat

Jongvee weiden

Niels stond voor het project Aardrijk al nadrukkelijk achter jongveeweiden en daar is niets aan veranderd. Wel, er is toch iets veranderd. Ze zijn iets nieuws aan het uitproberen. Een groep jongvee loopt met halsbanden met GPS sensoren voor virtuele afrastering. Via zijn telefoon kan Niels de grens van het te beweiden stuk verplaatsen. Voor een bedrijf waar vijf of zes groepen jongvee her en der buiten lopen een heel weideseizoen scheelt dat veel werk. Draden verzetten, stroom controleren en storingen oplossen zijn anders dagelijks terugkerende klussen waar minimaal 2 menskrachten bij aan te pas komen. De eerste ervaringen maken hem zichtbaar enthousiast en hij laat direct de app op de telefoon zien:

“Het is ongekend eigenlijk. Het loopt super.”

De tussendraden heeft hij inmiddels weggehaald. Iedere dag krijgen de dieren een nieuw stuk vers gras, dat hij dus intekent in de app en de dieren elders een signaal krijgen van hun nieuwe weidegrens. Negeren ze dat geluidssignaal, dan volgt een lichte stroomstoot.

Loop je door deze Collie techniek niet het risico dat je minder vaak bij het jongvee komt?

En dan gebeurt er iets wat op het eerste gezicht bijna tegenstrijdig klinkt. Techniek die arbeid moet besparen, zorgt ervoor dat Niels vaker bij het jongvee staat.

“Ik moet eerlijk zeggen, ik ben er zelfs vaker. Nu doseer ik het gras veel nauwkeuriger en ga ik langs om te kijken hoe snel de dieren het opeten. Hebben ze genoeg? Moet er een halve perceel bij of een kwart? Ik observeer meer op een minder arbeidsintensieve manier.”

Hoe is de melkproductie sinds jullie extensiveren? Blijft die op peil?

“De melkproductie blijft wel redelijk op peil. Dat de koeien nu binnen staan, heeft mij niet anders over weidegang doen denken. Zodra er voldoende regen valt, gaan ze weer naar buiten.”

Balans opmaken te vroeg

Na bijna twee jaar Aardrijk in bedrijf is de balans niet in een paar zinnen te vangen. Minder stikstof heeft gevolgen. De grasopbrengst loopt wat terug, de voederwaarde staat onder druk en ook van de mais verwacht Niels minder kilo's. De vergoeding binnen het project maakt dat op dit moment financieel mogelijk. Zonder die vergoeding kan de afweging anders uitvallen. Maar ondertussen gebeurt er meer. Niels kijkt anders en bewuster naar zijn grasbestand en bodem. Hij probeert klaver, zoekt naar een betere gewasrotatie en gebruikt eigen tarwe in het rantsoen.

Bodemmonsters worden gebruikt om keuzes op maat te maken. En wanneer virtuele afrastering bij het jongvee arbeid bespaart, gebruikt hij die ruimte niet om minder naar zijn dieren te kijken, maar om nauwkeuriger te volgen hoeveel gras ze opnemen.

Elk project heeft tijd nodig en slaagt niet meteen. Niet iedere lagere opbrengst kan worden weggepoetst met een mooi verhaal over extensiveren. En op de vraag of het bedrijf na Aardrijk zonder kunstmest verder kan, heeft Niels echt bedenkingen. Dat lijkt hem nu nog niet erg te hinderen. Er valt nog genoeg uit te zoeken. Want terug naar grasland waar eerder veel meer mest op ging en ook nog kunstmest om het te laten te groeien. Daarvoor is er inmiddels veel veranderd in de manier waarop hij kijkt.

Zijn eigen uitspraak krijgt daarmee gaandeweg het gesprek steeds meer betekenis: “We moeten het op andere manieren zien te rooien. ”

Veranderen begint met anders kijken

AARDRIJK IN BEDRIJF

Medegefinancierd door
de Europese Unie

www.aardrijkinbedrijf.nl